

דפים נה — נו

קכה. א. זר שאכל תרומת מעשר של דמאי, האם חייב בחומש?
ב. האם מחללים מעשר שני חוץ לירושלים כסף על כסף, כסף על נחושת, נחושת על פירות? ומה הדין במעשר שני של דמאי?
ג. סלע של מעשר שני ושל חולין שנתערבו, מה יעשה?
ד. האם עשו חכמים חיזוק לדבריהם כשל תורה?
א. לסתם מתנתיין, האוכל תרומת מעשר של דמאי — משלם חומש. והעמידה שמואל כרבי מאיר שסובר עשו חכמים חיזוק לדבריהם כשל תורה בדברים שיש בהם חיוב מיתה כגון אכילת תרומה [אבל לחכמים אינו חייב חומש].
הלכה כסתם משנה (רמב"ם תרומות י, ד).

ב. כסף מעשר שני חוץ לירושלים, אין מחללים אותו על כסף אחר אפילו מדוחק, לפי שאינו דרך חילול (רש"י).

בסוגיא דלעיל (מה.) נראה שאפשר לחלל כסף על כסף. וצדדו התוס' (שם) לפרש שאם יש הבדל בחריפות המטבעות או כגון של שני מלכים (תורא"ש) — מחללים. משא"כ במטבעות שוות. ועוד כתבו לתלות זאת במחלוקת רבי מאיר וחכמים אם מותר הדבר אם לאו. ולדעת הרמב"ם (מעש"ש ד, ה, ה, טו), מודים חכמים לרבי מאיר שאין מחללים כסף על כסף אפילו מדוחק אלא בצירוף פירות. וכן דעת הראב"ד ועוד (ע' חזו"א לקוטים כ לדף מה).
כסף על נחושת — מחללים מדוחק, הלכך לא יקיימם אלא יחזור ויחללם על כסף (וגם מפני שהפרוטות מחלידות ומתעפשות).
מטבע על פירות — אין מחללים. ואם חילל, יעלו הפירות ויאכלו בירושלים (ע' לעיל מד: רמב"ם מעשר שני ד, ו).

א. כתב המאירי: נראה שהמחלל לצורך אכילת ירושלים, כגון להקל משאו וכד' — הרי זה מחלל בכל אופן [כשם שבירושלים עצמה מותר לחלל בכל אופן לצורך אכילה]. לא אסרו אלא כשעושה משום סיבה אחרת ולא לצורך הוצאה בירושלים.

ב. בכלום אם עבר וחילל — מחולל, אף כסף על כסף (עפ"י רמב"ם מעש"ש ד, ה; מאירי. וכ"מ בירושלמי — ע' חזו"א לקוטים כ לדף מה).

ג. בזמן הזה שמשליכים מעות מעשר שני לים, שלא יבוא לידי תקלה — מותר לחלל כסף על נחושת כדין שעת הדחק.

ועתה שאין לנו מטבעות כסף היוצאים בהוצאה, נראה שיש להקל לחלל ממטבע אחת על מטבע אחר [כגון שילני"ג על מי"ל], הגם שאין מחללים מנחושת על נחושת אפילו מדוחק, אך כיון שיש הפסד מרובה הרי זה כמצב של דיעבד שמחולל. ועוד נראה שכל אותן חומרות שאינן מעיקר הדין, לא החמירו אלא בזמן שהחילול הוא בדקדוק השיווי, אבל אין שייכות בזמן הזה. ויש עצה לחבר לצאת מן הספק, לשייר מעשר בפירות, וכשמחלל ממטבע למטבע מצרף את הפירות לחילול (עפ"י חזו"א לקוטים כ, לדף מה. עוד על חילול כסף על כסף בה"ז — ע' מנחת שלמה ח"א סו, יד).

בדמאי — מחללים כסף על כסף, וכסף על נחושת. וכן נחושת על הפירות. לרבי מאיר יחזור ויפדה את הפירות, ולחכמים יעלו פירות ויאכלו בירושלים.

א. לפרש"י, לר"מ חייב לחזור ולחלל משום שנאמר ויצרת הכסף. וחכמים אומרים רשות. והתוס' מפרשים שר"מ מיקל ומתיר לחזור ולפדותם על מטבע, וחכמים מחמירים להעלות הפירות עצמם. והוסיפו התוס' שאף המיקל לא הקל אלא כשהיה בדעתו מתחילה לחזור ולפדות הפירות [ואז חייב לפדותן]. כן פירש החזו"א — דמאי ג, יא], אבל אם כשחילל עליהם היה בדעתו להעלותם, חייב להעלותם לדברי הכל.

ב. לעולם אין מחללים שלא לצורך, ואפילו בדמאי. ושאמרו מחללים, היינו כשיש סיבה כלשהי כגון ממטבע רעה ליפה וחריפה הימנה (עפ"י ראב"ד בשטמ"ק; מאירי. ועתוס' לעיל מה. שפירש זה שאין מחללים כסף על כסף — בשהמטבעות שוות. ומשמע שבדמאי אף בכה"ג מותר. אך י"ל שעושה כן לסיבה מסוימת, וכגון שצריך עתה לסלע חולין ואין בידו אלא של מעשר, מחללה על החולין שבביתו).

ובתורא"ש ובריטב"א מבואר שיש צד לומר שלא התירו בדמאי לחלל כסף על כסף אלא על מטבע אחר, אך לא סלע על סלע.

ג. סלע של מעשר ושל חולין שנתערבו, מביא מעות (כלומר מטבעות נחושת) בשווי סלע ואומר, כל מקום שישנה סלע של מעשר, מחוללת על מעות הללו. ובורר את הסלע היפה שבהם ומחלל המעות עליה. מפני שחילול כסף על נחושת נעשה רק מדוחק, לכך לא יקיים כן אלא חוזר ומחלל על הכסף (וגם מפני שהפרוטות מתקלקלות לאורך זמן). אבל לא יחלל סלע על הסלע, שאין מחללים כסף על כסף כנ"ל, ואף לא מדוחק.

ד. מבואר בסוגיתנו ששאלה זו, האם עשו חכמים חיזוק לדבריהם כשל תורה, שנויה במחלוקת רבי מאיר וחכמים לענין המביא גט ממדינת הים ונתנו לאשה ולא אמר בפני נכתב ובפני נחתם, והלכה ונישאת — האם תצא ובניה ממזרים אם לאו. וכן לענין חיוב חומש לזר האוכל תרומת מעשר של דמאי, כנ"ל. [וכן לענין לוקח פת מן הפלטר — לדברי רבי מאיר מעשר מכל דפוס ודפוס, שמא של כמה בני אדם הם ועלול להפריש מן החיוב על הפטור — הרי שהחמירו באכילת דמאי כאילו היה טבל דאוריתא. וכן אסר ר"מ לבעל הבית למכור דמאי בכל אופן, עד שיעשר]. ודוקא בכגון אלו שבדאוריתא דינם במיתה, החמירו חכמים כשל תורה לר"מ, אבל לא בדברים שבדאוריתא דינם במלקות כגון פדיון מעשר, בזה הקל רבי מאיר בדמאי [יותר מחכמים], וכגון חילול כסף על נחושת ונחושת על פירות.

התוס' בארו שאמנם מצינו בכמה מקומות שחכמים עשו חיזוק לדבריהם אפילו יותר משל תורה, אך דוקא במקומות ששייך לקנוס כדי לעשות סייג, משא"כ בכגון אלו, דין חומש וממזרות הולד, אין סברא לקנוס אם לא שאמרה תורה. ויש מי שפירש שהדין בסוגיתנו בדברים שעל ידי שהשוו חכמים דבריהם לדין תורה, נתופסה חומרה על דין התורה, כגון חומש בדמאי שהוא מרובה יותר מחומש של תרומה. וכן ממזר דרבנן חמור ממזור של תורה שאסור בממזרת ואין לו טהרה (עפ"י חדושי ר' מאיר שמחה).

דף נו

קכו. א. האם מותר למכור פירות דמאי?

ב. הלוקח פת מנחתום או מפלטר עם הארץ, האם יכול לעשר מן הצוננת על החמה, מפת שבדפוס זה על פת שבדפוס אחר?

א. לדברי רבי מאיר, לא התירו למכור דמאי אלא לסיטון בלבד (שהכל יודעים שהסיטון לוקח מכמה עמי הארץ, ולכך סומכים על כך שהלוקח יפריש בעצמו. וגם הסיטון שכרו מועט ביחס לכמות שהוא מוכר), אבל בעל הבית המוכר — צריך לעשר. וחכמים אומרים: אחד הסיטון ואחד בעל הבית (הבא למכור במדה גסה כדרך המשפיעים והסיטונות. רש"י) מוכר ושולח לחברו ונותן לו במתנה ואינו חושש [שהקלו בדמאי. אבל לר"מ עשו חיזוק לדבריהם באכילת דמאי כנ"ל].
לפי תירוץ אחד בתוס', לא התירו אלא למכור לחבר, ולא לעם הארץ. (וכן נקטו הרשב"א והר"ן והרא"ש בתוספותיו). ולפי התירוץ השני אין חילוק בדבר.

ב. לדברי רבי מאיר, הלוקח מן הנחתום [שאינו קונה מכמה בני אדם], מעשר מן החמה על הצוננת ומן הצוננת על החמה, ואפילו מדפוסים הרבה. [ואעפ"י שבטבל ודאי אסור להפריש מן הרע על היפה — בדמאי הקלו, שאף בטבל ודאי בדיעבד תרומתו תרומה]. אבל הלוקח מן הפלטר, הואיל והוא רגיל לקנות מכמה בני אדם — מעשר מכל דפוס ודפוס, שעלול להפריש מן החיוב על הפטור ונמצא אוכל שאינו מעושר.

רבי יהודה אסור בצוננת וחמה בדפוסים הרבה, כי יש לחוש שמא חטים של אמש היו משל אחד ושל היום משל אחר. אבל היו שתיהן צוננות או שתיהן חמות — מותר, ואפילו מפלטר. שלדעתו אין לחוש לשני בני אדם בשל שינוי הדפוסים. ואם היו בדפוס אחד — מותר אפילו אחת חמה ואחת צוננת. (עפ"י פירוש התוס').

המאירי נקט בנחתום לחומרא; לאסור בדפוסים הרבה אפילו שתיהן צוננות או חמות. ואחת חמה ואחת צוננת — אסור אפילו בדפוס אחד. ואילו בפלטר מותר אפילו בדפוסים הרבה אם שתיהן צוננות או חמות (וע' גם ברמב"ם מעשר יד, ה-ו).

קכו. א. האם יש אונאה במכירת קרקעות עבדים שטרות?

ב. האם יש אונאה בשכירות?

א. לסתם מתניתין, עבדים שטרות וקרקעות אין להם אונאה (...או קנה מיד עמיתך — אל תונו. דבר הנקנה מיד ליד. ועבדים הוקשו לקרקעות. וכי תמכרו ממכר... — שגופו מכור וקנוי, יצאו שטרות שאין גופם קנוי ואינם עומדים אלא לראיה שבהם. ואולם המוכר שטרות לגוף הנייר, כגון לצורך צרירת בשמים — יש להם אונאה, כמאן דאמר יש אונאה לפרוטות).

רב נחמן (להלן נז.). מסר בשם רב חסא בשם רבי אמי, וכן מסרו בשם רבי יוחנן: אונאה אין להם, ביטול מקח (רש"י וריטב"א: ביותר מששית. תוס': בכדי דמיהן) יש להם.

א. הרי"ף פסק להלכה דלא כרבי אמי ורבי יוחנן [עפ"י דברי רב נחמן במקום אחר, ועוד

סוגיות] שאין אונאה בקרקעות ולא ביטול מקח, אפילו מכר שוה אלף דינר בדינר או שוה דינר באלף. וכן דעת הרמב"ם (מכירה יג, ח ובמ"מ) והריטב"א. וכן הכריע הרשב"ש בתשובותיו (יב רפח).

ואין כן דעת רבנו תם ורז"ה, אלא כל שההפרש מגיע לדמי הקרקע — בטל מקח, כגון מכר מאה במאתים [או שמא מעט יותר] (עתוס' להלן נז. קדושין מב: כתובות צח. ב"ק יד: וכן דעת הרא"ש בפסקיו ובשו"ת (א, ז, צח, ה) ועוד. [השיג על הרי"ף שפסק כרב נחמן כנגד רבי יוחנן — והלא לא נאמר שהלכה כבתראי אלא מאביי ורבא ואילך. וכיו"ב השיג הרא"ש לעיל לח על מה שפסק שם הרי"ף (והרמב"ם) כרב נחמן כנגד שמואל ורבי יוחנן. ועוד כתב, מה שאמרו 'הלכה כרב נחמן בדיני' — רק במחלוקת עם רב ששת אמרו]. וכן הביאו הראשונים מרבנו חננאל. והרמב"ן כתב שר"ח הסתפק בדבר. הרמב"ן (במלחמות ה') פירש [דלא כשאר הראשונים] 'דבר מופלג' שאמרו בירושלמי — שלישי בדמיו, כפול מאונאת מטלטלין. (וכן הביא הריטב"א. [וע' גם בספר בית יעקב — בהר"ט]. וכן העיר בגליונות קה"י (קדושין מב) שבירושלמי (כתובות יא, ו) משמע שעד מחצית דמיו המקח אין להן אונאה, כגון קרקע שזה מאה שלקחה במאה וחמישים. והיינו שלישי מלבר. וע"ע).

ב. נחלקו ראשונים האם לאו דלא תונו קיים בקרקעות וכד' (רמב"ן בהר), או שמא נתמעטו אף מהלאו (עתוס' סא. ד"ה אלא). ויש אומרים שלדעת הכל יש בדבר לאו משום אונאת דברים (רש"ל).

מבואר בסוגיא שהמאנה בדבר שבמדה ובמנין — חוזר אף בקרקעות וכד', ואפילו בפחות מכדי אונאה. (ותמהו הראשונים על דברי הרשב"ם בב"ב קד שכתב שלא נאמר זאת אלא במטלטלין).

התוס' (כאן ובב"ב קד) נקטו שבדבר שבמדה במשקל ובמנין חוזר בו מהמקח (וכן דעת הרשב"ם בב"ב קג); הרמב"ן (ע' מ"מ מכירה טו); הר"ן (רפ"ב דקדושין) הריטב"א ועוד. וע' גם בהשגות הראב"ד מכירה רפ"ו). ויש חולקים וסוברים שקנה ומשלים או מחזיר ההפרש. (ר"י מגאש ב"ב צ; מאירי; וכ"מ ברמב"ם מכירה טו, א-ב. ולזה הסכים הרשב"א).

ונראה שגם לדעה ראשונה שהמקח בטל, דוקא כשמכר הכל בסכום אחד, אבל מכר כל אמה בסכום מסוים — לא נתבטל המקח מהשאר (עפ"י אבני נזר חו"מ ג).

ב. נסתפק רבי זירא בשכירות, האם יש לו אונאה אם לאו. ואמר לו אביי: כלום 'ממכר לעולם' כתוב?! — 'ממכר' סתם כתוב, ואף השכירות 'ממכר' ליומו היא (אם משום יתור 'ממכר' בכתוב (עתוס'), אם מצד הסברא, שקנוי לו הדבר להשתמש בו כל ימי שכירותו, ואעפ"י שאין הגוף שלו ואינו בכלל 'קנין כספו' וכד' (רשב"א ור"ן. ע' בבאור שיטות הראשונים בארוכה, בקהלות יעקב שביעית א וע"ז ט).

א. מדובר בשכירות בהמה וכלים, אבל שכירות קרקע או עבדים — אין בה אונאה (רמב"ן רשב"א ור"ן; שו"ת הרא"ש א, ז. וכן נפסק ברמב"ם [מכירה יג, יד] ושו"ע). ויש מי שכתב שבשכירות קרקע יש אונאה (מרדכי שה. וע"ע בקהלות יעקב (מו, ה) בבאור שיטה זו, שעיקר תשלום השכירות הוא עבור ההשתמשות וההנאה שמקבל, וההנאה אינה נחשבת כקרקע אלא כמטלטלין). וע' בשו"ת שבט הלוי (ח"ח שי), שלכל הדעות עכ"פ יש איסור להעלות דמי שכירות הבתים יתר על השיעור, גם אם אין בזה דין אונאה.

שכירות פועל ישראל — יש אומרים שאין בה אונאה, שאין זה 'ממכר'. וכן בקבלנות (מובא ברמב"ן ושו"ר. ואולם בשו"ת הרא"ש (ע, ב) נקט ששכירות פועל נקראת גם היא 'מכירה'). ואילו הרמב"ם (מכירה יג, טו יח) נימק שלכך אין אונאה בשכירות פועל, מפני שהוא כקונה אותו לזמן ועבדים אין בהם אונאה [ע"ע בבאור דבריו באבי עזרי שם]. אבל בקבלן יש אונאה לדעתו. [והכסף-משנה (שם טז) פירש, דוקא בקבלנות מטלטלין, אבל בקבלנות קרקע אין לו אונאה]. וע' בשו"ת הרשב"ש קצט.

ב. כתב הרמב"ם (מכירה יג, ז) שמחזיר האונאה אפילו לזמן מרובה [שאינן זמן קצוב אלא בלוקח שמקחו בידו ומראהו לתגר או לקרובה, משא"כ בשכירות אין דרך בכך. עפ"י מגיד משנה ומאירי. ועסמ"ע רכז ס"ק סה]. ועוד כתב שאף ביותר משתות מחזיר אונאה. ופירש הסמ"ע שמדובר שכבר נעשתה השכירות הלכך אין שייך לבטלה כמקח, אבל אם לא נשתמש בו — בטלה השכירות (וכן מפורש במאירי).

קכה. מהן משמעויות המושג 'יד' בתורה?

הסיקו שכל 'יד' שבתורה — ידו ממש [ולכך יש צורך בריבוי מיוחד לקנין חצר בגניבה ובגט, כי לולא הריבוי לא היה קונה אלא ביד ממש, ככתוב המצא תמצא בידו; ונתן בידה. ואפשר שהריבוי מגלה על משמעות 'יד' הכתוב שם, שהיא רשות. וע"ע תוס' סנהדרין פה: ד"ה עד], מלבד במקום שאי אפשר לפרש כן, כמו ויקח את כל ארצו מידו — שם המושג 'יד' מתפרש במשמעות רחבה של רשות ושליטת בעלות. ע' בספר יד דוד, שלפי האמת יש מקום לומר ש'ידו' היינו רשותו. ורק באונאה ילפינן דבר הנקנה מיד ליד משום יתור 'יד'. וע"ע משך חכמה תצא כד, א; בית ישי סה, א. וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"ד ריג, בדיונו על לשון 'יד' הכתוב בשטרות. וכן בשו"ת חוט המשולש טור א כג.

דפים נו — נז

קכט. חטים וזרען בקרקע, האם נידונים בקרקע או כמטלטלין לענין ההלכות השונות?

נסתפק רבא: חטים וזרען בקרקע, האם יש להן אונאה אם לאו; האם דומות כמו שמונחות בכד ויש להן אונאה או שמא בטלן לגבי קרקע ואין להן אונאה. ופרשו הספק, כגון שאמר המוכר השלכתי חטים כראוי לאותה קרקע, והוברר שלא השליך בה כראוי [אבל אם אמר השלכתי שש והוברר שלא השליך אלא חמש — ודאי מקח טעות הוא זה, שכל דבר שבמנין חוזר].

לפרש"י הטעם שאין זה מקח טעות, כי דבר שתלוי באומדן הדעת ומצוי שיטעו בו, הרי זה כדין אונאה. והתוס' פרשו ששניהם ידעו מתחילה כמה זרע אלא שהמוכר טען שבכמות כזו תושבח הקרקע כראוי לה והוברר שהיתה צריכה יותר זרעים ואילו היה זרע יותר, היתה שוה לדמים שנתן. והרמב"ם (מכירה יג, טז) מפרש בשוכר את הפועל שזרע שדהו והוברר שלא זרע כל צרכה. וכן פירש הראב"ד (מובא בראשונים. ונחלקו האחרונים אם מדובר בזרע של פועל או של בעה"ב. על"מ וסמ"ע).

והרמב"ן רשב"א ר"ן וריטב"א תמהו הלא מקח טעות הוא זה ולא 'אונאה'. ולכן פירשו [עפ"י גרסת ר"ח] שמדובר באונאת המחיר כשאר אונאות, שזרע חטים בקרקע כראוי לה, ומכרן ביותר מכדי דמיהן. ואילו התוס' כתבו שבאופן זה לא היה ספק לגמרא שודאי יש לו אונאה, שהרי אין הדבר תלוי בקרקע אלא במחיר החטים שבשוק. והמאירי כתב לאידך גיסא, שהרי זה בכלל קרקע [ושמא דבריו אמורים רק כשמוכר לו הקרקע עם הזרעים, ע"ש].

וכן נפקא מינה לענין שבועה, האם נשבעים על גרעיני חטה שבקרקע.

רש"י מפרש כגון שתובעו פסקת לי לזרוע שש סאים ולא זרעת אלא חמש והוא אומר זרעתי חמש ומחצה, והריהו מודה במקצת. ויש חולקים וסוברים שזוהי כפירה והודאה במטלטלין, אלא מדובר שאומר לו שש סאים זרועים [שלא השרישו] מסרתי לך [לשמור].